

Virginia Woolf i el Grup de Bloomsbury

Marta Pessarodona

Esriptora

Resum

Virginia Woolf va formar part de l'anomenat Grup de Bloomsbury, el primer cercle intel·lectual britànic en què homes i dones estaven en peu d'igualtat. Aquest article en repassa el rerefons, la gènesi, la història i els membres, tant centrals com perifèrics.

Paraules clau: Virginia Woolf; Grup de Bloomsbury.

Abstract. *Virginia Woolf and the Bloomsbury Group*

Virginia Woolf was a member of what is known as The Bloomsbury Group, the first British intellectual group in which men and women were on equal terms. This paper explains its background, its birth, its history, and its members, the main ones as well the secondary ones.

Keywords: Virginia Woolf; Bloomsbury Group.

L'any 1972, per tant, en fa més de quaranta, suposo que hauria estat impossible de pensar que avui se celebrés aquest simposi, i aquí, a la Universitat de Vic. I, en especial, que se'm deixés parlar de Virginia Woolf i del Grup de Bloomsbury. Per començar, i si no m'erro, aquesta universitat no existia. Per seguir, poca cosa es coneixia de l'autora i encara menys del Grup de Bloomsbury, del qual, pràcticament, ni els anglosaxons no tenien gaire idea. De Virginia Woolf jo tan sols en coneixia *A Room of One's Own*, en versió castellana de Laura Pujol (vegeu la bibliografia); *Orlando*, en versió argentina de Jorge Luis Borges (Buenos Aires: Sudamericana, 1945), i *A Writer's Diary (Diario de una escritora)*; un volum que m'havia regalat el segon impressor/editor de la meua vida, Josep Carreras, de la Impremta Ventayol de Terrassa, al començament dels anys seixanta, així com la recent, aleshores, versió castellana de *The Waves*, publicada per Editorial Lumen, dirigida per qui aleshores ja feia anys que era amiga meua, Esther Tusquets. Un incís: cal dir que la vida editorial de Virginia Woolf per a lectors de la llengua castellana està molt condicionada per dues dones: *doña* Victoria Ocampo, argen-

tina, i Esther Tusquets, catalana d'expressió castellana. Em consta que, en el cas de Tusquets, la publicació de la sisena novel·la de Virginia Woolf partia d'un gust personal i, imagino, d'un desig de ser una bona editora literària. La va incloure en una col·lecció seva indubtablement prestigiosa: «Palabra en el Tiempo». D'altra banda, l'any esmentat jo desconeixia tant la versió catalana de *Mrs Dalloway*, del gran C. A. Jordana, com la més discutible de Roser Cardús de *Flush*, publicada en plena Guerra Civil espanyola. També desconeixia les dubtoses traduccions castellanes d'altres novel·les seves, com *The Voyage Out*, *Night and Day* i *Jacob's Room* que, de tota manera, existien, publicades en cases editorials fa temps desaparegudes, com Luis de Caralt, Ediciones Lauro o José Janés (vegeu, també, la bibliografia).

En qualsevol cas, al començament de 1972 ja havia sorgit la notícia d'una biografia de Virginia Woolf i, com que jo m'ocupava de drets estrangers en una editorial barcelonina, vaig demanar l'exemplar de lectura corresponent. Es tractava de la que n'havia fet Quentin Bell, que, des del meu punt de vista, va suposar un punt d'inflexió, no l'únic, en el coneixement internacional de l'autora i, en conseqüència, de la seva obra. M'hi referiré. Ara bé, l'exemplar de lectura d'aquella biografia va arribar a l'editorial quan jo ja no hi treballava, perquè, desfiat un any molt atziac per a mi, des del juliol estava instal·lada a Londres. Quan va aparèixer el primer volum dels dos de la biografia (si no m'erro, el dia 17 de juliol) jo era una londinenca accidental. Hi insisteixo, l'any era el 1972. Cal dir que en aquell temps el meu coneixement de la llengua anglesa era molt més precari que el que en tinc ara. És a dir, era del tot precari. Per aquest motiu era a Anglaterra, per acabar la precarietat. Vaig sentir, però, una entrevista radiofònica amb Quentin Bell, n'entengués el que n'entengués, i el dissabte següent a la llibreria dels magatzems Harrods una amiga em furtava aquell primer volum. L'endemà, diumenge, ja en començava la lectura, i quan vaig arribar al «*Virginia Woolf was a Miss Stephen*», nascuda al 22 de Hyde Park Gate, Kensington, i jo m'hostatjava al barri del costat, Knightsbridge, vaig tancar el llibre i m'hi vaig adreçar. Hi havia la consuetudinària placa blava que informava que allí hi havia mort Leslie Stephen, el seu pare. De la filla, Virginia, ni esment. Ja avanço que el 1972 una persona podia recórrer les adreces de Virginia Woolf de Londres sense trobar ni rastre de la seva presència, avui convenientment senyalitzada amb les corresponents plaques blaves.

En un poema meu en prosa («Baudelaire, Baudelaire! I Verdaguer després de llegir Baudelaire») ja m'he referit a aquella visita al 22 de Hyde Park Gate. Al poema parlo del fet que hi ha moltes maneres de néixer. Certament. Avui, però, tan sols diré que el primer volum d'aquella biografia va ser com un curs de llengua anglesa per a mi, com es pot veure mirant el meu exemplar. El segon i darrer volum, a les llibreries el 5 d'octubre d'aquell mateix any, ja em va trobar a Nottingham, a la universitat, on al Dillon's Bookshop que teníem l'havia encarregat tan sols arribar-hi al final del setembre. Un volum ja net d'anotacions, per cert. Acabada la lectura de la biografia, metòdicament vaig començar a llegir-ne cronològicament tota l'obra publicada fins aleshores. Primerament, les novel·les. Després, les narracions, i seguidament, els assaigs, en aquell temps en quatre

volums publicats pòstumament per Leonard Woolf, el seu marit. Ras i curt: Virginia Woolf es va convertir en la meua professora de llengua i literatura angleses, sense que avui se li pugui imputar cap de les meves mancances en el coneixement d'una llengua i una literatura tan sòlides. Pel que fa a la seva facultat de professora meua de literatura en llengua anglesa, com si no, jo, una exestudiant d'història a la Universitat de Barcelona, hauria conegut George Gissing, per exemple? En els meus dos anys de *staff* —concretament lectora de llengua espanyola— a la Universitat de Nottingham, no sols vaig llegir l'obra woolfiana, sinó també la dels seus amics (Forster, per exemple), així com dels seus enemics (D. H. Lawrence, per exemple), a part dels seus contemporanis, encapçalats per James Joyce. Hi va haver un afegitò: des de Barcelona, em van contractar per traduir *A Room with a View*, de E. M. Forster, la meua primera traducció d'una obra en llengua anglesa a la llengua castellana. Una feina que, obtingut el permís universitari, vaig realitzar mentre vivia a Nottingham, i que avui encara es pot trobar perquè ha gaudit de reedicions successives.

Per tancar aquest apartat tan personal diré que, a desgrat que jo formava part de l'Spanish Department de la Universitat de Nottingham (en el moment de la meua arribada situat al costat de la biblioteca), vaig consultar els cursos de l'English Department. És clar, amb la pretensió de trobar-hi un seminari sobre Virginia Woolf, al qual demanaria d'assistir. No n'hi havia cap, ni n'hi va haver al curs següent. Espero que aquest detall molt personal comenci a il·lustrar la posició acadèmica de Virginia Woolf, el 1972. Una posició que, ara per ara, segurament resulta incomprendible. Curiosament, però, va ser un professor del departament d'anglès de la Universitat de Nottingham, Roger Poole, que es va despenjar pocs anys després, concretament el 1978, amb el volum *The Unknown Virginia Woolf*. Un esforç que, ja ho avanço, es podia ben bé estalviar. Pel que fa a la no presència de Virginia Woolf als programes d'estudis, recomano la lectura de «Bloomsbury i els Leavis», de Noel Annan, inclòs dins del volum *El Grup de Bloomsbury* (1986), que vaig editar.

Si bé el 1972, com ja he dit, va aparèixer la biografia sobre Virginia Woolf de Quentin Bell, tres anys abans, el 1969, havia aparegut, als Estats Units, la primera revista feminista literària, *Aphra*. Una aparició eloqüent. Cal recordar que, el 1968, mentre a Europa ens entreteníem molt amb el Maig Francès i miràvem poc cap a Praga (agost), com havíem mirat poc cap a Hongria (1956), i l'aixecament i esclafament posterior que hi va haver, pel món occidental hi passaven coses significatives. Tant Praga com Hongria havien estat dues fites històriques de la guerra freda (aquella guerra de la qual no es parlava). Com és sabut, en tots dos casos, la invasió dels tancs soviètics havia posat fi a la llibertat tant d'Hongria com de l'aleshores Txecoslovàquia. Nosaltres, però, «el únic camí» (és a dir, el comunisme), que diria memorialísticament Dolores Ibárruri, ens obligava gairebé a delectar-nos tan sols amb el Maig Francès. D'altra banda, mirar cap als suposadament odiosos Estats Units (concepció, la d'odiosos, molt fomentada per l'«únic camí») tampoc no era ben vist. Allí, però, les dones radicals i noves feministes s'havien separat del *black power* i havien iniciat el segon feminisme o *women's lib*, que es va estendre per Europa a través de la Gran Bretanya, on

havia nascut, al segle XIX, el primer feminisme, també conegut com a sufragisme. Aquell nou feminisme, també incloïa la cultura, naturalment, i la tasca gairebé arqueològica de treure a la llum una sèrie d'artistes i, també, de col·locar-ne d'altres en llocs més preeminents. Cas de Virginia Woolf.

Una prèvia indispensable, perquè crec que la segona onada feminista doctrinalment es va servir, precisament, de l'obra de Virginia Woolf (*A Room of One's Own*, 1929, i *Three Guineas*, 1938), entre d'altres. Simone de Beauvoir (*Le Deuxième sexe*, 1949) va ser l'altre puntal, en especial i curiosament als Estats Units, encara que no pertanyés a la cultura anglosaxona. Per tant, si apleguem aquestes dades amb la biografia de Bell, molt esmentada ja, potser ens explicarem que Virginia Woolf passés de ser una autora literàriament i assagística ben considerada —amb excepcions, però, que ja hem començat a suggerir i a les quals ens referirem més endavant—, a un símbol internacional d'aquella segona onada feminista. Incidentalment, dic que ja fa uns quants anys que es possible fer una volta pel món (l'occidental, si més no) i comprar o una postal o una tassa o una samarreta amb la seva efigie. I ho dic per experiència.

D'altra banda, seguint amb un cert joc de nines russes, Woolf va arrossegar amb ella el Grup de Bloomsbury. I no tan sols els qui es poden considerar els membres genuïns o l'«Old Bloomsbury», el Bloomsbury primitiu, el d'abans de la Gran Guerra, sinó també figures/serrells del Grup, que diria Sam Abrams. En aquest apartat, de la pintora Carrington, d'una banda, a l'escriptora Vita Sackville-West, de l'altra, la presència és nodrida i, de vegades, espectacular. Per exemple, també hi va haver un T. S. Eliot o un Bertrand Russell.

Arribada aquí, crec que cal fer un esment d'un fenomen molt britànic, els clubs, abans d'escometre el que coneixem com el Grup de Bloomsbury. Sense la pretensió de fer una història dels clubs britànics, recordaré, però, el gran paper —polític, social, intel·lectual— dels clubs en la vida anglesa. El corresponent, en certa manera, als nostres ateneus. Ja en època de Jonathan Swift (1667-1745) van existir clubs, generalment polítics. Durant el victorianisme van assolir, però, el zenit. En definitiva, tan sols cal mirar una obra literària victoriana famosa, la primera novel·la de Charles Dickens, *The Posthumous Papers of the Pickwick Club*, per entendre la importància dels clubs en la vida londinenca del segle XIX. Com els *colleges* d'Oxbridge, però, eren societats mascles i de cap manera no admetien la presència de dones. Ni parlar de ser-ne sòcies. De tota manera, el sufragisme o primer feminisme segurament va ser el culpable que el 1886 aparegués a Londres el primer club de dones, University Women's Club (UWC), que encara existeix. El van fundar, precisament, aquelles primeres universitàries d'Oxbridge i, segurament per donar una lliçó admetien homes com a acompanyants de les sòcies, cosa inèdita als clubs mascles, que eren tots els altres. En qualsevol cas, el gran club victorià londinenc de la gent de cultura va ser (encara existeix) l'Athenaeum, al Mall, ben a prop de Trafalgar Square, que ocupa un edifici victorià remarcable. Eren socis de l'Athenaeum, pràcticament, tots els patriarques del que seria el Grup de Bloomsbury. A més, les primeres crítiques sobre el Grup de Bloomsbury van sorgir a les tertúlies d'aquell club. Què feien aquells fills dels seus consocis (i socis potencials i/o efectius de l'Athenaeum) reunits a Bloomsbury?

D'aquesta pregunta a parlar del Grup de Bloomsbury hi va anar un pas que, naturalment, la gent del grup va fomentar.

Passava, però, que un potencial soci de l'Athenaeum, Thoby Stephen, germà de Virginia, acabats els seus estudis a Cambridge, el 1905, va convocar els amics a la nova casa familiar dels Stephen (encara que sense els pares, ja morts) de Bloomsbury, cada dijous. Ja podem veure que la novetat consistia que, per començar, eren unes tertúlies en què les dones participaven en les mateixes condicions que els homes. (El primer «*at home*» que va convocar Thoby va ser el dijous 16 de febrer de 1905, data que es considera la primera reunió del Grup de Bloomsbury.) Es podria pensar que aquelles tertúlies devien ser una mena d'ex-cusa per a eventuals matrimonis, que, de fet, es van produir (Vanessa Stephen amb Clive Bell; Virginia amb Leonard Woolf). Cal considerar, però, que bona part dels membres mascles en aquelles reunions eren gais, mentre que, al cap de molts anys, Leonard Woolf mateix va dir de la seva muller que era lesbiana. Deixem-ho en bisexual.

Des d'un bon començament, però, va quedar clar que, en aquelles reunions del dijous, hi pintava tant un Lytton Strachey com una Virginia Stephen, escriptors tots dos, i, en certa manera, els líders del grup; o una Vanessa Stephen i un Duncan Grant, incorporat el 1908, pintors també tots dos. De portes endins, però. Quan el 1906 hi va haver unes eleccions generals, tots els components mascles van emetre el vot. No així les femelles. Per consolar-se, Virginia va continuar donant classes de literatura al Morley College de Londres, que apareix en la seva *Mrs Dalloway*, i va escriure adreces a trameses de propaganda demanant el vot per a les dones, encara que en aquells anys el seu feminisme era més aviat tebi. Cal recordar que al final de la Gran Guerra es va concedir un vot femení restringit: per a dones de més de trenta anys. El vot de ple dret per a les dones no es va aconseguir a la Gran Bretanya fins el 1928.

D'altra banda, aleshores Oxbridge (mot a bastament usat per Virginia Woolf que sintetitza els dos grans i clàssics conglomerats universitaris: Oxford i Cambridge) tenia proclivitat per les societats secretes de debats. La més famosa de Cambridge va ser l'anomenada Apostles (apòstols). Hi van pertànyer la major part dels homes del Grup de Bloomsbury. Curiosament, no Thoby Stephen. Els Apostles era una societat —i freqüentment coneguda com «la Societat»— fundada l'any 1820, alimentada per membres de dos dels seus *colleges*, Trinity i King's. Els membres amb dret a proposar nous candidats (un màxim de tres per any) eren els «àngels» i els qui hi entraven «embrions». Es reunien cada dissabte i quan algun dels àngels ja no era a Cambridge, viatjava a la riba del riu Cam per assistir a alguna reunió. El secretisme respecte de la Societat va durar fins que Bertrand Russell (Trinity College) ho va escampar en la seva autobiografia (1967!).

Fetes tantes prèvies, que considerem indispensables, però, arribarem a la conclusió que el Grup de Bloomsbury és el primer grup intel·lectual britànic en què hi ha dones i homes en igualtat de condicions. És impossible de repassar les agrupacions anteriors, que tanta literatura han generat. N'hi ha prou, però, amb recordar que a «Shelley i el seu cercle», és a dir, els romàntics, l'única dona que hi

apareix, i no pas en un primer pla, és l'autora que coneixem com a Mary Shelley, i que la seva obra més coneguda és un monstre: Frankenstein. O, si volem, recordem que una de les grans poetes victorianes, Christina Rossetti, no va pintar res entre els «preraphaelites», en què tant va pintar (i escriure poemes) el seu germà Dante Gabriel. Incidentalment, recordem que l'autora de *Frankenstein* s'hauria dit entre nosaltres «Mary Godwin Wollstonecraft», perquè la seva mare, Mary, era, precisament, l'autora del primer tractat feminista, *A Vindication of the Rights of Woman* (1792). No hi ha res casual a la vida.

Tot plegat crec que ens permet tornar a enfocar Virginia Woolf, que, en morir el 1941, va provocar un article necrològic, publicat a *Horizon* el maig, del poeta i serrell del Grup de Bloomsbury T. S. Eliot, en el qual deia que s'havien donat en la persona de Virginia Woolf unes circumstàncies i un caràcter que segurament no es repetirien dins de la cultura anglesa. Una opinió que no sols comparteixo, sinó que també em permet tornar a ella. Hi afegiria, per part meua, que des d'un primer moment em vaig adonar que Virginia Woolf era una autora al costat del nom de la qual es podien posar totes les preposicions afirmatives (*de, amb, per,* etc.) i el mot literatura. Ho mantinc, i, crec, forma part de la seducció.

Pel que fa al Grup de Bloomsbury, també hi ha una apreciació d'Eliot, en l'article esmentat, que em sembla interessant. «Qualsevol grup sembla més uniforme i, probablement, més intolerant i exclusiu des de l'exterior del que en realitat és; i en aquest cas [el Grup de Bloomsbury] no s'imposava cap ortodòxia. Si hagués estat una qüestió d'una doctrina exclusiva o de limitar-ne els membres, no hauria atret l'atenció exasperada dels qui hi posaven objeccions sobre aquestes bases. No intento aquí ni defensar, ni criticar, ni alabar *elits*; sols ho esmento per tal d'avançar que Virginia Woolf era el *centre* no tan sols d'un grup esotèric, ans de la vida literària de Londres» [les cursives són meves]. Eliot, que podem considerar que formava part dels serrells de Bloomsbury, creiem que és explícit i encara avui clar en el posicionament respecte de Virginia Woolf i del Grup de Bloomsbury, així com la seva visió de la posició d'ella dins del grup.

Tot amb tot, a diferència d'altres grups culturals contemporanis (i sovint molt crítics amb la gent del grup), com els vorticistes o els imagistes, el Grup de Bloomsbury, per exemple, no va crear cap revista, ni van establir regles per entrar a formar-ne part, com passava als Apostles *cantabrigiensis*. D'aquí que la nòmina de components variï segons qui la narra.

D'altra banda, en un primer moment del Grup de Bloomsbury, gairebé ningú —a excepció d'E. M. Forster— no era pràcticament ningú. A tot estirar eren unes promeses. També cal dir que, en boca seva, ningú no es considerava part de cap grup. Com ha passat al llarg de la història, l'apel·lació Grup de Bloomsbury va començar per ser un terme d'insult, com segles anteriors ho havia estat dir «poetes metafísics», volent dir excèntrics, per exemple. Per no parlar, més a prop en el temps, dels «surrealistes», o, més nostradament, del Grup de Sabadell.

Crec que val la pena de deturar-nos, encara que sigui breument, en Forster, que el 1905 ja «existia» literàriament, tot i que el seu currículum és el de gairebé tots els membres mascles del grup, a excepció del pintor Duncan Grant: *public school* i Cambridge (King's College). El 1905 va passar part de l'any a Alema-

nya i va publicar la seva primera novel·la, *Where Angels Fear to Tread*, ben rebuda per la crítica. Més encara, quan ja es parlava del Grup de Bloomsbury, va publicar la que segurament és la seva millor novel·la, *Howards End* (1910), en què es va inspirar en les germanes Stephen per a les protagonistes i va atorgar el nom de Leonard a qui trenca la pau familiar. Incidentalment, també Leonard Woolf va utilitzar les germanes Stephen per a la seva novel·la *The Wise Virgins* (1914). Notem les intertextualitats. Podem veure que la carrera com a símbols de les germanes Stephen, per tant, va començar ben aviat. També, Roger Fry, que es va incorporar al grup més tard i que era lleugerament més gran que tots ells (nascut el 1866, quan la resta gairebé havien nascut al començament dels anys vuitanta) ja tenia nom propi quan va entrar a formar part del grup. La resta de membres d'aquells primers anys del Grup de Bloomsbury, però, eren uns perfectes desconeguts. En especial, l'altre gran líder del grup, Lytton Strachey. Definit als manuals de referència com a biògraf i assagista, era l'onzè fill d'una família de tretze. Els Strachey/Grant, com els Stephen, eren la família victoriana per excel·lència, plena de funcionaris públics i lletraferits, amb algunes incursions en les arts plàstiques i amb la particularitat d'una mare i germanes sufragistes. Lytton, acabats els estudis a Cambridge, va enfocar la seva carrera cap a convertir-se en un home de lletres, com ara Leslie Stephen, posem per cas, i no va publicar la seva primera obra fins el 1912 (*Landmarks in French Literature*). (En certa manera, Virginia el va ficcionalitzar a la seva primera novel·la, *The Voyage Out*, en el personatge St John Hirst; també a la segona, *Night and Day*, en què era William Rodney, i a la cinquena, *The Waves*, en què era Neville.) En canvi, Thoby Stephen, ja a Londres, va enfocar el seu futur cap a les lleis, com també el seu germà petit, Adrian, encara que després es convertís en un psicoanalista, com el germà de Lytton, James, un dels primers traductors de Freud a la llengua anglesa. Thoby, per la seva prematura mort (20 de novembre de 1906), ara per ara si el coneixem és per les seves germanes, en especial Virginia, que el va ficcionalitzar a bastament. Una història molt semblant a la de Branwell Brontë, l'únic mascle dels germans Brontë, per qui la família va fer esforços per a una educació formal i bona a Londres. Mentrestant, les noies Brontë (Anne, Charlotte i Emily) van romandre a la parròquia de Yorkshire amb el seu neuròtic pare. Avui, si sabem de l'existència de Branwell, pintor, és pel retrat de les seves famoses germanes narradores (un retrat avui a la National Portrait Gallery, de Londres). Aquesta, però, és una altra història en la qual no em deturaré. Lytton, fins el maig de 1918 (per tant, quan la Gran Guerra encara no havia acabat), no va assolir fama: va ser popular arran de la publicació de la seva obra *Eminent Victorians*.

També era un desconegut una altra de les lluminàries, al primer moment del Grup de Bloomsbury, John Maynard Keynes, «Maynard» per als del grup. Naturalment, el seu currículum era com el de gairebé tots els membres mascles del grup: *public school* (Eton) i, després, la Universitat de Cambridge (King's College), amb la particularitat que ell havia nascut i ja vivia a Cambridge. Era fill de dos catedràtics d'aquella universitat. Un fet força insòlit: tenir una mare que professava a Oxbridge! Maynard també va formar part del Apostles. Acabats els estudis no es va decantar pas cap a les lletres, ans cap a l'economia, i el 1906 ja

era un funcionari, que ocupava a Londres, concretament a Westminster, un dels pisos atorgats pel govern als seus *civil servants*. Es va enamorar del cosí de Lytton, Duncan Grant (Lytton també se n'havia enamorat), que va conèixer el 1905 i que va visitar el 1907 a París, on Duncan es formava com a pintor; amb els anys, Maynard li va establir un sou de per vida, a desgrat de la seva fama de ronyós econòmic. Com Lytton, va ser famós després de la Gran Guerra (1914-1918) amb la seva obra —no tan sols apta per a economistes, sinó també per a lectors corrents— *The Economic Consequences of the Peace* (1919). Maynard, per la rellevància de la seva carrera dins de l'administració, és «culpable» que a Anglaterra hi hagi tan bona pintura francesa dels segles XIX i XX i que hi hagi un British Council, entre d'altres coses. D'altra banda, i pels seus amors amb Duncan, des del 1909 va tenir *pied-à-terre* a Bloomsbury, on va viure fins a la seva mort (1946), reconvertit en heterosexual i casat (1925) amb una ballarina russa famosa, Lydia Lopokova. Al començament del segle XX, va ser l'únic del Grup de Bloomsbury que va aconseguir un *fellowship* de la Universitat de Cambridge, on va ensenyar i ocupar diversos càrrecs en diversos períodes de la seva vida. També, va ser el primer biografat del grup (Harrod, 1951) després de la seva mort. Cal dir que, amb el temps, el també economista Robert Skidelsky ha esmenat la plana del primer biògraf amb tres volums biogràfics dedicats a Keynes.

Un altre dels membres de l'«Old Bloomsbury», Saxon Sydney-Turner, tampoc no era ningú al començament del Grup. La particularitat va ser que era considerat brillant, fins i tot un geni, i capaç de fer grans obres, que mai no va dur a terme. En definitiva, ni les va intentar. Com Maynard, va entrar abans de la formació del grup en el funcionariat (1905) i no se'n va moure mai. Era el més musical del grup; concretament, wagnerià. D'aquí que el 1909 Adrian i Virginia Stephen l'acompanyessin al Festival de Bayreuth. Virginia sovint li prenia el pèl per la seva notable memòria per dades i dates que ella considerava inútils.

Un altre membre, Leonard Woolf, tenia el perfil dels altres membres mascles del Grup de Bloomsbury: *public schol*, Cambridge (Trinity College) amb entrada als Apostles. La prematura mort del seu pare, un metge jueu ortodox, i la incapacitat per aconseguir un *fellowship* a Cambridge en acabar els estudis el van obligar a una carrera colonial ja des del primer moment. El 1904, després d'un sopar a casa dels germans Stephen, ja orfes i amb casa a Bloomsbury, es va embarcar com a funcionari reial cap a Colombo, Ceilan (actual Sri Lanka), d'on no va tornar fins el seu primer any sabàtic, 1911. Va renunciar al càrrec per «remordiments de dubte en la meua ànima imperial» el 1912, any que es va casar amb Virginia Stephen. Per tant, com els seus companys i companyes del primitiu Bloomsbury, en aquells anys de congriar-se el grup, era un perfecte desconegut. Una certa notorietat, com en el cas de Strachey o Keynes, la va aconseguir després de la Gran Guerra i a causa de la seva activitat política dins del partit Laborista. Ara bé, va fracassar com a escriptor. Amb Keynes era dels més polítics del Grup de Bloomsbury. Amb els anys, va ser una figura distintament considerada per les dones, en especial les de confessió feminista (excepte jo mateixa). Per a unes, és el marit que qualsevol dona voldria tenir; per a d'altres, una mena de monstre, que es pot arrengrer amb Ted Hughes, marit de Sylvia Plath.

En canvi, un altre membre del grup, Desmond MacCarthy, un altre prototipus del mascle bloomsburita (*public school*, Cambridge: Trinity College), sempre va voler escriure una novel·la que, en definitiva, no va escriure mai. Va ser, però, un crític, tant teatral (introduïdor d'Ibsen i Txèkhov al públic anglès) com literari (amic de Thomas Hardy i Henry James), extremament influent. A més a més, va fer una aportació al grup: la seva muller, Mary Warren-Cornish, coneguda com Molly MacCarthy. Molly va ser la creadora als anys vint del segle passat del «Memoir Club», que ens ha llegat una sèrie de reminiscències bloomsburites, a càrrec dels seus protagonistes, de vàlua indubtable. Desmond va ser un conversador tan brillant que els seus amics van decidir gravar-lo d'amagat, tenint en compte la seva incapacitat d'escriure la novel·la que havia d'escriure. El resultat va ser totalment decebedor, pel que fa a l'eventual novel·la. De tota manera, Desmond MacCarthy, lleument més gran que la resta de bloomsburites (nascut el 1877), el 1906 ja dirigia una revista, *New Quarterly*. Per tant, podríem dir que tenia certa visibilitat pública.

D'altra banda, Clive Bell, juntament amb Roger Fry i, per descomptat, Vanessa Stephen, va significar des del primer moment l'aportació de les arts plàstiques dins del Grup de Bloomsbury. Avui se'l coneix (si se'l coneix) com a crític d'art. No era com els Stephen o els Strachey, perquè no pertanyia a l'aristocràcia intel·lectual. Era fill d'un ric propietari de mines de carbó, de qui va heretar un cert gust per la cacera. Havent passat per *public school* i Cambridge (Trinity College) aviat es va distingir per tenir a la seva cambra universitària una reproducció d'una tela de Degas, un fet insòlit entre aquella població estudiantil. No va pertànyer als Apostles, però va acollir a les seves cambres la Midnight Society, esmerçada en la lectura d'obres teatrals. Els seus amics *cantabrigiensis*, que posteriorment van ser el Grup de Bloomsbury, el van introduir en la història, la filosofia i la literatura i ell els va inocular el gust per la pintura, en especial per l'Escola de París. La seva visibilitat es va produir al 1914 amb la publicació d'*Art*, en què avançava un concepte que faria fortuna: la forma significant. Abans ja havia col·laborat amb ressenyes d'obres d'art a la revista *Athenaeum*, influent a l'època. Ja casat (1907) amb Vanessa Stephen, arran d'una trobada casual al tren de Cambridge a Londres amb Roger Fry va col·laborar en l'elaboració de les dues exposicions postimpressionistes que Fry va organitzar i que tant van descol·locar el món de l'art londinenc de les primeres dècades del segle xx.

A propòsit de Roger Fry, molt més gran que la resta de bloomsburites (havia nascut el 1866), es pot dir que sí que pertanyia a l'aristocràcia intel·lectual (era fill d'un jutge) i, també, a una família quàquera. *Public school*, Cambridge (King's College), membre del Apostles, va estudiar ciències naturals, mentre cobejava acabar sent un pintor, que és el que va ser. Segurament un pintor que sabia massa i que avui és més recordat pels seus estudis sobre el Renaixement, per les idees de decoració (Omega Workshops) o per la introducció dels postimpressionistes, terme que va encunyar ell, que no pas per la seva pintura, encara que sigui notable. D'altra banda, quan va començar a tractar, el 1910, la gent de Bloomsbury, tenia una peculiaritat no insòlita: la seva muller ingressada en una institució psiquiàtrica de per vida. Si recordem la germanastra dels Stephen,

Laura, que des del final del segle dinou ja estava ingressada en una institució semblant, on va morir (1944) després i tot de la seva germanastra Virginia, veurem un tret en comú entre les famílies Stephen i Fry: la bogeria.

Fry, pòstumament biografiat per Virginia, va viure uns ardents amors amb Vanessa. Virginia, a la seva biografia de Fry (1940) ho passa per alt. Segurament per un prejudici, en definitiva, victorià. No deixaven de ser uns amors adúlter. Tots som fills dels nostres pares! I aquells pares eren victorians, encara que, a vegades, eminents. Fry, de tota manera, encara que d'incorporació tardana al Grup de Bloomsbury, hi va jugar un gran paper, i en més d'un sentit.

Pel que fa a les dones del grup, i amb el benentès que ja ens hem referit a Virginia Woolf, la seva germana Vanessa, posteriorment Vanessa Bell, a la primera dècada del segle xx, quan naixia el Grup de Bloomsbury, era una pintora totalment desconeguda, tot i que seria la *Mutter Courage* del grup. Era bellíssima, capaç tant de dur una casa amb un pare vidu, desolat i exigent, com d'organitzar després el trasllat de la família de l'elegant barri londinenc de Kensington al no gens elegant de Bloomsbury, així com de fundar el seu propi grup, el Friday Club, per a artistes plàstics. Puntal dels seus germans, en especial de Virginia, va personificar l'agosament (sexual) del grup. Encara que no vagi ser una universitària, com tampoc ho va ser la seva germana, va adoptar la filosofia de Moore i el seu precepte de recerca del «bé», que, aplicat a les relacions sentimentals, va fer que, quan el seu matrimoni amb Clive Bell no li va resultar satisfactori, establís d'altres amors, com els esmentats amb Roger Fry, i, posteriorment, amb Duncan Grant, amb qui va viure a partir de 1914 fins a la mort. A desgrat de l'homosexualitat de Grant, hi va tenir una filla, Angelica (1918-2012), encara que mai no es divorciés de Clive Bell. En realitat, fins el 1937, Angelica va creure que era filla de Clive. Vanessa, o Nessa, com li deien els íntims, és una figura tràgica, en especial per culpa de la Guerra Civil espanyola, en què va morir el seu fill gran, Julian. El seu talent per organitzar una casa fa que avui el Grup de Bloomsbury tingui dues localitzacions. La londinenca a Bloomsbury, 46 Gordon Square, i la de Sussex, Charleston Farmhouse.

Virginia va tardar molt a ser coneguda (i poc, a més a més). Si pensem que la seva ambició se centrava a ser novel·lista i que no va publicar la seva primera novel·la, començada el 1905, fins el 1915, als primers temps del Grup de Bloomsbury era una perfecta desconeguda. La seva visibilitat, quan ja era la líder del grup, era tan sols com a incipient col·laboradora de la premsa escrita, a la qual aportava ressenyes literàries, sovint anònimes (en especial al *Times Literary Supplement* [TLS]). Un tret que, segurament, la va decidir a menar dues activitats: ficció i assaig. Tipa i cuïta, però, de no passar el lllindar d'una fama restringida, quan l'any 1925 era a punt d'aparèixer la seva quarta novel·la, *Mrs Dalloway*, que coincidia gairebé amb la publicació del seu primer volum assagístic, *The Common Reader. First Series*, havia decidit que, cas de tenir sols un *succès d'estime*, com habitualment passava quan publicava una novel·la, es dedicaria tan sols a l'assaig, encomiada la seva tasca no tan sols pels seus col·legues bloomsburites, sinó també per personatges tan impressionants com Thomas Hardy. Les vendes esponeroses de *Mrs Dalloway*, però, li van fer oblidar aquesta idea. Sortosament.

Vistos, encara que esquemàticament, tots els components de l'«Old Bloomsbury», cal considerar que fil·lies i fòbies contra cadascun del membres es van disparar durant una guerra, la Gran Guerra. La primera Guerra Mundial. Abans, però, i de la mà de Roger Fry, ja es van disparar els blasmes al grup. Fry va organitzar a la tardor de 1910, a les galeries Grafton (8 Grafton Street, Mayfair, Londres) una exposició titulada «Manet i els Postimpressionistes». És a dir, la primera exposició de pintura postimpressionista (terme inventat per ell, a més a més) a la Gran Bretanya. El secretari d'aquella mostra va ser un altre bloomsburita, Desmond MacCarthy. El públic va reaccionar amb violència i virulència davant d'aquella mostra. A l'exposició es va facilitar un quadern on el públic podia expressar les seves opinions. Hi van aparèixer sucosos adjectius: «empastifadors», «potiners», «llunàtics» i així successivament, fins a arribar a considerar que era una exposició pornogràfica. Per a aquell públic, passar de la foscor de Watts al color d'Augustus John, ídol de Vanessa, era una cosa; acceptar, però, Cézanne, Van Gogh, Gauguin i Picasso que, per reblar-ho, eren estrangers per a ells, n'era una altra, i inacceptable! Fry, però, no es va encongir per les crítiques, pels insults d'aquella primera mostra, i va repetir la facècia a la tardor del 1912, amb una segona exposició en què Picasso alternava amb pintors anglesos de fe postimpressionista, entre els quals hi havia Duncan i Vanessa, i, també, un dels primers enemics de Bloomsbury: Wyndham Lewis. També hi va mostrar pintors russos, cosa poc habitual a l'època i a Anglaterra. Hi havia un veritable catàleg de totes les darreres tendències en aquells anys: cubisme, fauvisme, escola de Pont-Aven, així com neoimpressionistes (Seurat i Pissarro). Si hi hagués hagut un Hitler britànic en aquell any 1912, hauria dit que era una exposició de «degenerats» (*entarte Kunst*). El secretari en aquella segona mostra va ser Leonard Woolf, acabat de casat (juliol) amb Virginia Stephen i recentment retornat de les colònies britàniques.

Fry, l'any següent de la segona exposició postimpressionista, 1913, conscient dels problemes econòmics que tenien els joves pintors, va trobar el capital suficient per llogar un local al 33 de Fitzroy Square, Bloomsbury, i crear els Omega Workshops. Allí hi acudien, quan se'ls cridava, joves artistes amb dissenys tant per a ceràmica com per a teixits; tant amb teles com per rebre encàrrecs per a murals o dur a terme decoracions d'interiors. Cobraven al moment, però amb la condició de l'anonimat, sota el segell Omega Workshops. Una condició que va propiciar l'aparició de l'Enemic, per parafrasejar el nom d'una de les revistes que va crear. És a dir, Wyndham Lewis (1882-1957). Lewis era un artista polifacètic i una persona difícil. Poeta, narrador, pintor (inoblidable el seu retrat de T. S. Eliot, per exemple). Amb el temps, els seus atacs no va anar sols contra Fry, sinó també contra una Virginia Woolf, ja narradora triomfant que, a les seves mans, passava a ser *The Roaring Queen* (la reina sorollosa, podria ser una traducció del títol), com abans ja havia atacat la línia de flotació de Strachey a *The Apes of God* (1930) i la pròpia Virginia a *Men Without Art* (1934). És curiós que els atacs transcendissin, fins i tot quan *The Roaring Queen* no es va publicar al seu moment, 1936. En realitat és una novel·la que no es va publicar fins el 1973, molts anys després de la mort de l'autor. En la novel·la, el personatge Rhoda Hyman és indubtablement Virginia Woolf. En definitiva, eren uns atacs que

Lewis ja havia començat en una de les tantes revistes que va crear, *The Enemy*, de tres números d'aparició (1927-1929). Lewis, professional en les enemistats, al cap de dos anys de col·laboració amb els Omega Workshops, va acusar Fry de passar encàrrecs individuals d'alguns pintors, entre els quals hi era ell mateix, a d'altres, així com per un excessiu gust, el de Fry, per les coses boniques. Del seu cisma amb els Omega Workshops li'n va sorgir la idea de crear un grup, amb revista (*Blast*) i estatuts. És el grup que avui coneixem com a vorticisme, de fàcil assimilació plàstica amb el cubisme. Per als vorticistes, l'art havia de reflectir l'impacte de la tecnologia moderna. Lewis, per adobar-ho, no sols va fer el soldat durant la Gran Guerra, sinó que es va convertir en artista oficial de la guerra! Hi va afegir, 1939, com a suplement, elogis a Hitler i judeofòbia. En canvi, gairebé tot Bloomsbury es va declarar pacifista. Més encara, quan als anys trenta del segle passat, Lewis i el seu amic i també vorticista Ezra Pound es van decantar cap al feixisme, Virginia Woolf va escriure una carta a la nostrada Institució de les Lletres Catalanes (Acta núm. 20, 7 de març, 1938) que palesava la seva fe en la causa republicana espanyola. Vanessa Bell va pagar l'alt preu de la mort del seu fill gran, Julian, a Brunete, el 18 de juliol de 1937, com a conductor d'una ambulància republicana. Sense maniqueisme, crec que està tot dit.

El 1914, la Gran Bretanya havia entrat amb deler en guerra; una visita a l'Imperial War Museum de Londres ens pot mostrar la publicitat bèl·lica estatal d'aquell any, per exemple. La gent del Grup de Bloomsbury, però, en línies generals, es va declarar pacifista. El propi Keynes, funcionari ja, va manifestar: «treball per a un govern que menyspreo i per a finalitats que em semblen criminals». La resta de components masculins van optar per l'objecció de consciència. Al màxim a què van arribar en el suport bèl·lic britànic s'exemplifica en Forster, que es va fer voluntari de la Creu Roja Internacional i va servir a Alexandria. Una decisió que va tenir grans conseqüències personals i literàries (recordem la seva meravellosa guia d'aquella ciutat i el seu suport a un poeta fins aleshores desconegut al món: Kavafis). D'altra banda, a Leonard no li va caldre l'objecció de consciència, perquè un tremolor essencial que patia de feia anys i que li va durar tota la vida el va descartar sense judici militar. En canvi, Lytton Strachey, Duncan Grant i d'altres van ser jutjats i van haver de fer treball substitutori, que curiosament va derivar en una nova seu del Grup de Bloomsbury. Ja m'hi he referit i en podríem dir el Bloomsbury al camp: Charleston Farmhouse, al comtat de Sussex.

Per aquell Londres bèl·lic, de la Gran Guerra, hi va córrer una anècdota. Es referia a la resposta de Lytton a una pregunta del jutge militar que li havia de concedir la condició d'objector de consciència. Quan el lletrat li va demanar què faria si un soldat alemany intentava violar una de les seves nombroses germanes, ell va dir que es ficaria al mig! No feia ni vint anys que Oscar Wilde havia anat a la presó per gai, cal recordar-ho. Una anècdota stracheyana que va donar munició als benpensants de l'època, com es pot suposar. Tot amb tot, Keynes, des del seu lloc oficial, va ajudar tant com va poder els seus amics objectors.

Tornem a les nines russes. Entre els serrells de Bloomsbury hi ha una Lady Ottoline Morrell (Cavendish-Bentick, de soltera), coneguda pels íntims com «Ott». Es va convertir en una amfitriona, en especial d'artistes i polítics, que gene-

ralment aixoplugava tant a casa seva de Londres, a partir de 1915, (curiosament, al 44 de Bedford Square, Bloomsbury), com a les seves successives segones residències al camp, la més famosa de les quals va ser Garsington, prop d'Oxford. En realitat, Ott, a partir d'assistir en una de les reunions del dijous del Grup de Bloomsbury el 1908, havia ideat el seu propi saló. Un saló en el qual aixoplugava tant els famosos com els obscurs, com va recordar Virginia Woolf en redactar-ne la necrològica el 1938 per al diari *The Times* (22 d'abril, 1938). El que ens interessa ara és que a Garsington, la seva segona residència des de 1915, alguns objectors de consciència com Duncan Grant i Lytton Strachey van poder fer el treball substitutori com a pagesos durant un temps, abans d'establir-se a Sussex. Recordem que la propaganda estatal bel·licista havia fet fortuna i que era normal que s'insultés pel carrer els joves en edat militar que no anaven d'uniforme. L'insult consistia a col·locar-los una ploma blanca, el pin, diguem, que palesava covardia.

La guerra, naturalment, va paralitzar moltes coses i en va activar d'altres. Per exemple, el 1913 Virginia Woolf havia acabat la seva primera novel·la, *The Voyage Out*, que havia començat el 1905. Una novel·la que havia de veure la llum el 1914 i que el fragor de l'entrada britànica en guerra va paralitzar i no va aparèixer fins el 1915. En la seva publicació hi havien intervingut dos personatges. Per començar, l'editor, que va ser el seu germanastre Gerald Duckworth, que el 1898 havia creat l'editorial que duia el seu nom i que encara existeix. A part del parentiu, el lector editorial principal de la casa, Edward Garnett, n'havia recomanat la publicació. Garnett era un descobridor de talents literaris (D. H. Lawrence, Joseph Conrad i un llarg etcètera) i pare d'una incorporació bloomsburita, David Garnett.

Bel·licismes i pacifisme consegüent a part, el matrimoni Woolf va entrar a la Gran Guerra amb dificultats, que poc tenien a veure amb la guerra o amb el pacifisme. El 13 de setembre de 1913, Virginia va fer el seu segon intent de suïcidi (sobredosi de veronal). El matrimoni vivia en una casa a Brunswick Square, Bloomsbury, i, per sort, un veí era el germà metge de Maynard, Geoffrey Keynes, que li va practicar un rentat d'estomac. La recuperació posterior va ser lenta.

Aquesta segona temptativa de suïcidi (la primera havia estat després de la mort del seu pare) de Virginia va coincidir amb el lliurament del manuscrit de la primera novel·la a l'editor i amb el coneixement, després de consultar els metges, que seria millor que no pensés en la maternitat. Una de les seves biògrafes, Phyllis Rose, ha tret conclusions entre suïcidi i els tres períodes biològics importants en la vida de tota dona: menstruació, maternitat i menopausa. És la seva opinió. En qualsevol cas, Leonard, segurament aconsellat pels diversos metges que van consultar, va decidir que a la seva muller no sols no li convenia la maternitat, sinó tampoc el brogit de Londres, o, més concretament, del centre de Londres, Bloomsbury. En conseqüència, res de viure a Bloomsbury ni tampoc a Clifford's Inn, més a l'est de la ciutat, on després havien tingut un habitatge. Vida suburbana i tranquil·litat. Van trobar, al sud-oest de la ciutat, una casa de lloguer amb el nom de Hogarth House, prop del jardí botànic, Kew Gardens, i del parc de Richmond. Hi van viure fins al 1924, any que van retornar a Bloomsbury. Amb el temps, un narrador hàbil encara que poc innovador, Michael Cun-

ningham, ens ho va mostrar; fins i tot, la història va passar al cinema amb un bon guió de David Hare i una direcció de Steven Daldry. Ens referim a la novel·la (1999) i film homònim *The Hours* (2002). Això, però, ja és una altra història, però volem recordar que *The Hours* era el primer títol, el de *work-in-progress*, de *Mrs Dalloway* i que, en morir, Virginia llegaria el manuscrit a Vita Sackville-West. Un manuscrit que avui és a la Biblioteca Britànica a Londres.

El 1917, per tant, encara en guerra, Leonard va comprar una màquina d'impressió tipogràfica, avui allotjada a Sissinghurst Castle, el castell creació dels Nicolson (el matrimoni de Harold Nicolson i Vita Sackville-West, precisament). No sabem si aconsellat pels metges, Leonard creia que a la seva muller li aniria bé una ocupació manual. Què li podia anar millor que intentar imprimir llibres? Molt formals, el matrimoni Woolf va intentar seguir un curset d'impressió. La seva negativa, però, a sindicar-se, va fer que s'haguessin d'aconcentrar amb el llibret d'instruccions que anava amb la màquina d'impressió tipogràfica que van comprar. De tota manera, van crear, pràcticament sense voler, un segell editorial, al qual van donar el nom de la casa on vivien: The Hogarth Press. Eren temps que ser editor no volia dir un despatx, telèfons i Internet, ans compondre un text lletra per lletra. Així ho van fer i la Hogarth Press va començar la singladura, que va ser important, amb un volumet amb dues històries d'ells: «Three Jews» (Leonard) i «The Mark on the Wall» (Virginia). Després van venir *Prelude* (1918), de Katherine Mansfield, i *Poems* (1919) i *The Waste Land* (1922), de T. S. Eliot. Cal dir que, en general, sempre es pensa en la Hogarth Press d'entre 1917 i 1938, any que Virginia es va retirar com a accionista de l'editorial. Al 1947, un Leonard ja vidu la va annexar a una altra editorial, Chatto & Windus (l'editorial en què havia publicat Lytton Strachey) i avui forma part d'un conglomerat editorial. Autors successius de la Hogarth van ser des d'un Eliot fins als escriptors dels *Thirties* (Isherwood, en especial). Que al 1922 no publicuessin l'*Ulysses*, de James Joyce, encara ara porta cua. No m'hi deturaré, però.

Entre els *Eminent Victorians*, de Strachey, i *The Economic Consequences of the War*, de Keynes, acabada la Gran Guerra se suposa que tots ells i el món ja sabien que havien estat el Grup de Bloomsbury. Si bé Strachey no va publicar cap més obra que superés els *Eminent Victorians*, tant Keynes (*The General Theory of Employment, Interest, and Money*, 1936) com Forster (*A Passage to India*, 1925) o Virginia Woolf van entrar en la fama gairebé total amb una vida amb salsa rosa inclosa. Virginia Woolf, a partir de *Mrs Dalloway* (1925) va aconseguir passar del *succès d'estime* a l'*èxit* a seques i no sols com a novel·lista. El mateix any, el seu *Common Reader. First Series* la va establir com a gran assagista, mentre que el seu assaig «Mr Bennett and Mrs Brown», 1923, publicat a la Hogarth Press el 1924, és encara avui peça fonamental per entendre la narrativa modernista. Pel que fa a la salsa rosa, el casament de Keynes amb la ballarina russa Lydia Lopokova, el 1925, va ser un punt d'inflexió, que va oblidar el seu primer biògraf, Roy Harrod (1951), a còpia d'ometre els seus vint anys i escaig d'homosexualitat. Pocs anys abans, el començament de la relació entre una escriptora aristòcrata, Vita Sackville-West, i Virginia Woolf, una escriptora esnob, segons «Am I a Snob?», títol d'un dels seus assaigs memorialistes (vegeu *Moments of Being*), va desembo-

car en un èxit de masses que, de tota manera, alguns llibreters de l'època no volien tenir als seus establiments. Ens referim, naturalment, a *Orlando* (1928), de Woolf. Una obra força inclassificable que, segons Borges, un dels seus traductors, és la carta d'amor més llarga de la història de la literatura! Punt i a part seria la Virginia Woolf feminista, per abreujar, amb obres encara avui de referència, com *A Room of One's Own* i *Three Guineas*.

De tota manera, un serrell de Bloomsbury va obrir el camí de les absències. Em refereixo a l'amiga/rival de Woolf, Katherine Mansfield, que va morir el 1923. La va seguir Lytton Strachey (1932), amb la conseqüència del suïcidi de Carrington, la seva companya, als cap de pocs dies. La mort de Roger Fry, el 1934, suposava la consolidació de la desaparició de l'«Old Bloomsbury», que va rematar Virginia Woolf suïcidant-se al riu Ouse el 1941. Era la seva tercera temptativa de suïcidi, com sabem. El *Memoir Club*, al qual ja ens hem referit, va seguir l'estela bloomsburita amb els supervivents i amb noves incorporacions, en les quals ara no em deturaré.

En conjunt, podríem dir que, ara per ara, no tan sols han desaparegut tots els components del primitiu Grup de Bloomsbury, sinó també els seus fills, serrells, etc. La mort de Quentin Bell el 1996 i de la seva germana Angelica Garnett el 2011 ens en poden donar una idea. No ha mort, però, la seva obra, ni, en definitiva, el seu esperit. Una obra que, finalment, fins i tot ha arribat a les universitats i als museus britànics. No sempre, com creiem haver exposat avui, havia estat així. Una excepció entre els components del grup era Maynard Keynes, les teories econòmiques del qual encara treuen el cap fins i tot en els pressupostos anuals de l'Estat espanyol.

A part de Virginia Woolf, publicada a Barcelona fins i tot en la dura postguerra franquista i avui convertida en símbol internacional, per què hi ha interès en el Grup de Bloomsbury? Per la nostra part, ho direm amb els mots que Quentin Bell va emprar el 1986, quan Bloomsbury va aterrar, diguem, a Barcelona, en una mostra que no s'ha repetit enlloc més. Bell escrivia per al catàleg d'aquella exposició:

El 1968, Michael Holroyd va publicar la biografia de Lytton Strachey i gairebé de seguida van sorgir un munt de biografies, cartes, diaris, records, etc. La major part dels llibres que van aparèixer estaven dedicats més a les vides íntimes que no pas a les idees de les figures de Bloomsbury; n'hi ha que contenen molts errors, però no hi havia dubte respecte a l'interès públic, en particular en el món de la llengua anglesa i, encara que es diu sovint que a un 'boom' hi segueix molt aviat un 'slump' (retrocés), això encara no ha passat. Al començament van ser els escriptors i després els pintors que van ser 'redescoberts' i valorats. No sols hi ha hagut un nou interès, sinó una revolució en el gust i també en la moral. Molta gent jove ha descobert que les llibertats de les quals gaudeixen van ser la lluita d'ells, morts de fa temps. A la vegada, cal concedir que hi ha i, potser, sempre hi haurà els qui consideren antipàtic l'escepticisme tolerant de Bloomsbury perquè, en el fons, és hedonista, però és, si més no, un hedonisme benèvol, i, com poden considerar alguns, l'única esperança en un món pertorbat per passions irracionals.

Certament!

Referències bibliogràfiques¹

- BEAUVOIR, Simone de (1949). *Le Deuxième sexe*. París: Gallimard.
- (1968). *El segon sexe*. Barcelona: Edicions 62. 2 volums. Traducció d'Hermínia Grau (I) i Carme Vilaginès (II).
- SEGARRA, Marta (ed.) (2008). *Ningú no neix dona. Antologia de textos d'«El segon sexe», de Simone de Beauvoir*. Vic: Eumo.
- BELL, Clive. (1987 [1914]). *Art*. Oxford: Oxford University Press.
- (1988 [1956]). *Old Friends*. Londres: Cassell.
- BELL, Quentin (1972). *Virginia Woolf: A Biography*.
- (1979). *Virginia Woolf I i II*. Barcelona: Lumen. Traducció i pròleg de Marta Pessarodona.
- CARRINGTON, Noel (1980). *Carrington. Paintings, Drawings and Decorations*. Londres: Thames and Hudson.
- CUNNINGHAM, Michael (1999). *The Hours*. Londres: Fourth State. (N'existeix una versió cinematogràfica de Stephen Daldry. 2002.)
- (2005). *Las horas*. Barcelona: El Aleph. Traducció de Jaime Zulaika.
- (2011). *Les hores*. Barcelona: Columna. Traducció de Montserrat Morera.
- DICKENS, Charles (1836-1837). *The Postumous Papers of the Pickwick Club*.
- ELIOT, T. S. (1941). «Virginia Woolf's Obituary». *Horizon* (maig). (En aquest número de la revista també hi apareixen textos dedicats a Virginia Woolf de Duncan Grant, Vita Sackville-West, Rose Macaulay i d'altres.)
- FORSTER, E. M. (1905). *Where Angels Fear to Tread*.
- (1908). *A Room With a View*. (N'existeix un film del mateix títol de la Ivory Merchant Factory, 1985).
- (1910). *Howards End*. (N'existeix film de la Ivory Merchant Factory, amb guió de Ruth Praver Jabahla, 1992.)
- (1922). *Alexandria: A History and Guide*.
- (1923). *Pharos and Pharillon (A Novelist's Sketchbook of Alexandria Through the Ages)*. Londres: The Hogarth Press.
- (1924). *A Passage to India*. (N'existeix un film de David Lean, 1984.)
- (1976). *Una habitació con vistas*. Barcelona: Planeta. Traducció de Marta Pessarodona.
- (1976). *La mansión*. Barcelona: Planeta. Traducció d'Eduardo Mendoza.
- (1981). *Un viaje a la India*. Madrid: Alianza Editorial. Traducció de José Luis López Muñoz.
- (1984). *Viatge a l'Índia*. Barcelona: Proa. Traducció de Jordi Arbonès.
- (1984). *Alejandro: historia y guía*. Barcelona: Seix Barral. Traducció de Jordi Beltran Ferrer.
- (1988). *Howards End*. Barcelona: Edicions 62. Traducció de Toni Pascual.
- (1991). *Donde los ángeles no se aventuran*. Barcelona: Seix Barral. Traducció de Maite Cirugeda.
- (2002). *Una habitació amb vistes*. Barcelona: Edicions 62. Traducció de Carme Serra-llonga.
- (2002). *Faros i Farelló. Una evocació d'Alexandria*. Barcelona: Proa. Traducció i pròleg de Manuel Forcano.

1. Aquesta bibliografia inclou tan sols les obres a les quals es fa referència, directament o indirecta, en el text. Hi incloc, com es pot veure, les versions catalana i castellana, així com la referència fílmica de les obres citades.

- FRY, Roger (1920). *Vision and Design*. Londres: Chatto & Windus.
- (1988). *Visión y diseño*. Barcelona: Paidós. Traducció d'Elena Grau.
- GARNETT, David (ed.) (1970). *Carrington. Letters & Extracts from her Diaries*. Londres: Jonathan Cape.
- GERZINA, Gretchen (1990). *A Life of Dora Carrington 1893-1932*. Oxford: Oxford University Press.
- GRAHAM, J. W. (ed.) (1976). *Virginia Woolf - The Waves. The Two holograph drafts*. Londres: The Hogarth Press.
- HARROD, F. R. (1951). *The Life of John Maynard Keynes*. Londres: Macmillan.
- HILL, Jane (1994). *The Art of Dora Carrington*. Londres: The Herbert Press.
- HOLROYD, Michael (1996). *Carrington: una vida con Lytton Strachey*. Barcelona: Ediciones B. Traducció de Miguel Martínez-Lage.
- JEFFERSON, George (1982). *Edward Garnett. A Life in Literature*. Londres: Johnathan Cape.
- KEYNES, Geoffrey (1981). *The Gates of Memory*. Oxford: Oxford University Press.
- KEYNES, J. M. (1919). *The Economic Consequences of the Peace*.
- (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*.
- (1987). *La teoria general de l'ocupació, l'interès i el diner*. Barcelona: Edicions 62. Traducció de Josep M. Masferrer.
- (1987). *Las consecuencias económicas de la paz*. Barcelona: Crítica. Traducció de Juan Uña.
- LEWIS, Wyndham (1930). *The Apes of God*. Londres: The Arthur Press.
- (1934). *Men Without Art*. Londres: Cassell.
- (1973 [1936]). *The Roaring Queen*. Londres: Walter Allen; Nova York: Liveright.
- (1939). *The Jews Are They Human?* Londres: George Allen and Unwin.
- (1939). *The Hitler Cult*. Londres: Dent.
- LOPOKOVA, Lydia; KEYNES, Milo (ed.) (1983). *Lydia Lopokova*. Londres: Weidenfeld and Nicolson.
- MOORE, G. E. (1971 [1903]). *Principia Ethica*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1982). *Principia Ethica*. Barcelona: Laia. Traducció de Núria Roig.
- MORRELL, Ottoline; GATHORNE-HARDY, Robert (ed.) (1974 [1963]). *Ottoline. The Early Memoirs of Lady Ottoline Morrell*. Londres: Faber and Faber; *Ottoline at Garsington. Memoirs of Lady Ottoline Morrell 1915-1918*. Londres: Faber and Faber.
- POOLE, Roger (1978). *The Unknown Virginia Woolf*.
- (1982). *La Virginia Woolf desconocida*. Madrid: Alianza Editorial. Traducció de M. López.
- PRANGER, Carlos (ed.) (2012). *Gerald Brenan. Diarios sobre Dora Carrington y otros escritos (1925-1932)*. Màlaga: Confluencias. Traducció de Laura Naranjo i Carmen Torres García.
- RUSSELL, Bertrand (1967). *The Autobiography*. Londres: George Allen & Unwin.
- (2010). *Autobiografía*. Barcelona: Edhasa. 2a ed. Traducció de Pedro García Puente.
- SKIDELSKY, Robert (1986). *John Maynard Keynes*. Madrid: Alianza. Traducció de José Luis López Muñoz.
- SPALDING, Frances (1980). *Roger Fry. Art and Life*. Londres: Paul Elek/ Granada Publishing.
- STRACHEY, Lytton (1912). *Landmarks in French Literature*. Londres: Williams & Norgate.
- (1918). *Eminent Victorians*. Londres: Chatto & Windus.
- (1983). *Gordon en Jartum* (capítol d'*Eminent Victorians*). Madrid: Fontamara. Traducció de Marta Pérez.

- (1998). *Victorians eminentes*. Madrid: Valdemar. Traducció de Dámaso López García.
- WOLLSTONECRAFT, Mary (1792). *A Vindication of the Rights of Woman*.
- (1977). *Vindicación de los derechos de la mujer*. Madrid: Debate. Traducció de Charo Ema i Mercedes Barat.
- WOOLF, Leonard (1971 [1913]). *The Village in the Jungle. A Novel of Ceylon*. Londres: The Hogarth Press.
- (1979) [1914]. *The Wise Virgins. A Story of Words, Opinions and a Few Emotions*. Londres: The Hogarth Press.
- (1917). «Three Jews». Dins: *Two Stories*. Londres: The Hogarth Press.
- (1953). *Principia Politica: A Study of a Communal Psychology*. Londres: The Hogarth Press.
- (1961). *Growing. An autobiography of the years 1904 to 1911*. Londres: The Hogarth Press.
- (1967). *Downhill All the Way. An autobiography of the years 1919-1939*. Londres: The Hogarth Press.
- (1984). *La muerte de Virginia*. Barcelona: Lumen. Traducció i edició de Marta Pessarodona. És un capítol d'aquest volum autobiogràfic.
- (2009). *Las Vírgenes sabias*. Madrid: Impedimenta. Traducció i introducció de Marian Womack.
- WOOLF, Virginia (1915). *The Voyage Out*. Londres: Duckworth.
- (1919). *Night and Day*. Londres: Duckworth.
- (1922). *Jacob's Room*. Londres: The Hogarth Press.
- (1925). *The Common Reader. First Series*. Londres: The Hogarth Press.
- (1925). *Mrs Dalloway*. Londres: The Hogarth Press. (N' existeix versió cinematogràfica, de Michael Gorris, 1997.)
- (1925). *To the Lighthouse*.
- (1929). *A Room of One's Own*. Londres: The Hogarth Press.
- (1929). *Orlando. A Biography*. (N' existeix una versió cinematogràfica de Sally Potter, 1992.)
- (1930). *Mrs. Dalloway*. Barcelona: Proa. Traducció de C. A. Jordana.
- (1931). *The Waves*. Londres: The Hogarth Press.
- (1937). *The Years*. Londres: The Hogarth Press.
- (1938). *Three Guineas*. Londres: The Hogarth Press.
- (1940). *Roger Fry. A Biography*. Londres: The Hogarth Press.
- (1941). *Between the Acts*. Londres: The Hogarth Press.
- (1945; 1980). *Orlando*. Buenos Aires: Sudamericana; Barcelona: Edhasa. Traducció de Jorge Luis Borges.
- (1946; 1980). *Fin de viaje*. Barcelona: Luis de Caralt. Traducció de Guillerrno Gossé. Pròleg de Marta Pessarodona.
- (1946). *Noche y día*. Barcelona: Ediciones Lauro/José Janés. Traducció d'Eduardo de Guzmán.
- (1946). *El cuarto de Jacob*. Barcelona: Ediciones Lauro. Traducció de Simón Santainés.
- (1956). *Un cuarto propio*. Buenos Aires: Sur. Traducció de Jorge Luis Borges.
- (1958). *Al faro*. Buenos Aires: Sur. Traducció de Antonio Marichalar.
- (1966-1967). *Collected Essays*. WOOLF, Leonard (ed.). 4 vol. Londres: Chatto & Windus.
- (1967). *Una habitación propia*. Barcelona: Seix Barral. Traducció de Lama Pujol.
- (1972). *Las olas*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.

- (1973). *Mrs Dalloway's Party. A Short Story Sequence* by Virginia Woolf. McNICHOL, Stella (ed.). Londres: The Hogarth Press.
- (1975). *La señora Dalloway recibe*. Barcelona: Lumen. Traducció de Ramón Gil Novales.
- (1975). *La señora Dalloway*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1976). *Entreactos*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1976). *Moments of Being. Unpublished autobiographical writings of Virginia Woolf*. Sussex: The University Press. Edició de Jeanne Schulkind. (Inclou «Am I a Snob?», una aportació de l'octubre de 1936 al Memoir Club.)
- (1977). *El cuarto de Jacob*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1977). *Tres guineas*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1978). *The Pargiters. The Novel-Essay portion of «The Years»*. Nova York: New York Public Library, 1977; Londres: The Hogarth Press. Introducció de Mitchell A. Leaska.
- (1977). *La torre inclinada*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1978). *Al faro*. Barcelona: Edhasa. Traducció de Carmen Martín Gaité.
- (1979). *Women and Writing*. Londres: The Women's Press. Edició de Michèle Barrett.
- (1980). *Momentos de vida*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1981). *Las mujeres y la literatura*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1983). *Los años*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1984). *Al far*. Barcelona: Proa. Traducció d'Helena Valentí.
- (1984). *Noche y día*. Barcelona: Lumen. Traducció d'Andrés Bosch.
- (1985). *The Complete Shorter Fiction of Virginia Woolf*. Londres: The Hogarth Press. Edició de Susan Dick.
- (1985). *Una cambra pròpia*. Barcelona: Grijalbo. Traducció d'Helena Valentí.
- (1986, 1987, 1988, 1994, 2009, 2011). *The Essays of Virginia Wolf*. MCNEILLIE, Andrew (ed.). 6 volums. Londres: The Hogarth Press.
- (1986). *Roger Fry*. Barcelona: Edhasa. Traducció de Mireia Bofill.
- (1987). *Orlando*. Barcelona: Edhasa. Traducció de Maria Antònia Oliver.
- (1988). *Els anys*. Barcelona: Edhasa. Traducció de Maria Antònia Oliver.
- (1989). *Les ones*. Barcelona: Edhasa. Traducció de Maria Antònia Oliver.
- (1989). *Entre els actes*. Barcelona: Edicions 62. Traducció de Marta Pera. Pròleg de Marta Pessarrodona.
- (1999). *Dones i literatura*. Barcelona: Columna. Traducció de Jordi Ainaud.
- (1994). *Relatos completos*. Madrid: Alianza. Traducció de Catalina Muñoz.
- (2001). *Viajes y viajeros*. Barcelona: Plaza & Janés. Pròleg, selecció i traducció de Marta Pessarrodona.
- (2011). *Tres guineas*. Barcelona: Angle Editorial. Traducció i pròleg de Marta Pessarrodona.